22438 ـ اماکن و اوقات اجابت دعا

سوال

اوقات و جاها و احوالی که دعا در آن پذیرفته می‌شود کدام است؟ منظور پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ از دبر الصلوات المکتوبات (پایان یا در پی نمازهای فرض) چیست؟ آیا دعای پدر برای فرزند مستجاب است یا منظور نفرین اوست؟ خواهشمندم این موارد را توضیح دهید.

پاسخ مفصل

الحمدلله.

اوقات و اماکن استجابت دعا بسیار زیاد است، از جمله این موارد:

۱ـ شب قدر. هنگامی که عائشه ـ رضی الله عنها ـ از پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ پرسید: اگر دانستم کدام شب، شبِ قدر است چه بگویم؟ فرمود: بگو: اللهم إنك عَفُوٌّ تحب العَفوَ فَاعفُ عَنّي یعنی: خداوندا تو بخشنده‌ای و بخشش را دوست داری، پس از من درگذر.

۲ـ دعا در دل شب که همان وقت سحر و هنگام نزول الهی است، زیرا او ـ سبحانه و تعالی ـ بر بندگانش منت نهاده و برای قضای حاجات و از بین بردن سختی‌ها و دلمشغولی‌هایشان به آسمان دنیا نازل می‌شود و می‌فرماید: کیست که مرا بخواند تا وی را استجابت نمایم؛ کیست که از من بخواهد تا به او عطا کنم؛ کیست که از من آمرزش بخواهد تا وی را بیامرزم؟ به روایت بخاری (۱۱۴۵).

۳ـ در پی نمازهای فرض. در حدیث ابی امامه آمده که پرسیدند: ای رسول خدا، کدام دعا رساتر است؟ فرمود: در دل آخر شب و در پی نمازهای فرض به روایت ترمذی (۳۴۹۹) و آلبانی آن را حسن دانسته است.

اما در این باره که دبر الصلوات المکتوبات (در پی نمازهای فرض) قبل از سلامِ نماز است یا پس از سلام، اختلاف است.

شیخ الاسلام ابن تیمیه و شاگردشان ابن قیم بر این رای هستند که منظور پیش از سلام است. ابن تیمیه ـ رحمه الله ـ می‌گوید: پی هر چیز مانند دم حیوان [متصل به آن] است (زاد المعاد: ۱/ ۳۰۵). و شیخ ابن عثیمین ـ رحمه الله ـ می‌گوید: دعاهایی که مقید به دُبُر نماز وارد شده‌اند پیش از سلام است و اذکاری که مقید به دُبُر نمازها وارد شده پس از نماز است؛ زیرا الله متعال می‌فرماید:

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِكُمْ [نساء: ۱۰۳]

(و چون نماز را به جای آوردید الله را ایستاده و نشسته و بر پهلو خوابیده یاد کنید).

مراجعه نمایید به کتاب دعا نوشته‌ی شیخ محمد الحمد (۵۴).

۴ـ میان اذان و اقامه، زیرا از پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ به سند صحیح روایت شده که فرمودند: دعای میان اذان و اقامه رد نمی‌شود ابوداود (۵۲۱) و ترمذی (۲۱۲). نگا: صیح الجامع (۲۴۰۸).

۵– هنگام اذان و هنگام به هم رسیدن صف‌ها در جهاد، چنانکه در حدیث سهل به سعد آمده که رسول خدا ـ صلی الله علیه وسلم ـ فرمودند: دو چیز رد نمی‌شود یا امکانش کم است که رد شود: دعا به هنگام اذان و هنگام نبرد، آنگاه که [صف‌ها] به هم می‌رسند به روایت ابوداود. نگا: صحیح الجامع (۳۰۷۹).

۶ـ هنگام بارش باران، همانطور که در حدیث سهل بن سعد از پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ روایت شده که فرمودند: دو چیز رد نمی‌شود: دعا هنگام اذان و زیر باران به روایت ابوداود. آلبانی در صحیح الجامع (۳۰۷۸) آن را صحیح دانسته است.

۷ـ در بخشی از شب، زیرا پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ می‌فرماید: همانا در شب مدت زمانی است که مسلمانی در آن هنگام خیری از امور دنیا و آخرت را نمی‌خواهد مگر آنکه آن را به وی عطا می‌کند و این مدت زمان در هر شب است به روایت مسلم (۷۵۷).

۸ـ مدت زمانی در روز جمعه، چرا که پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ درباره‌ی روز جمعه فرموده‌اند: در آن مدت زمانی است که بنده‌ای مسلمان در آن هنگام به نماز ایستاده چیزی از الله متعال نمی‌خواهد مگر آنکه به وی عطا می‌کند و با دستانش اشاره نمود که این مدت زمان کوتاه است. به روایت بخاری (۹۳۵) و مسلم (۸۵۲).

۹ـ هنگام نوشیدن آب زمزم. از جابر ـ رضی الله عنه ـ از پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ روایت است که فرمود: آب زمزم برای حاجتی است که بخاطرش نوشیده شود به روایت امام احمد. آلبانی در صحیح الجامع (۵۵۰۲) آن را صحیح دانسته است. [یعنی نوشنده‌اش برای هر حاجتی آن را بنوشد به وی سود می‌رساند، چه امور دنیا و چه امور آخرت].

۱۰ـ در هنگام سجده. پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ فرموده‌اند: نزدیک‌ترین حالت بنده به پروردگار هنگامی است که در سجده است، پس [در این حال] بسیار دعا کنید به روایت مسلم (۴۸۲).

۱۱ـ هنگام شنیدن صدای خروس، زیرا در حدیث آمده است: هرگاه خروس آواز داد از خداوند فضل او را بخواهید زیرا او ملائکه‌ای را دیده است بخاری (۲۳۰۴) و مسلم (۲۷۲۹).

۱۲ـ پس از گفتن: لا إلهَ إلا أنتَ سُبحانَكَ إنّي كُنتُ مِنَ الظالمين (معبودِ به حقی جز تو نیست، پاک و بی‌عیبی، من از ستمگران [به خود] بودم). از پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ ثابت است که فرمود: «دعای یونس در شکم ماهی لا إلهَ إلا أنتَ سُبحانَكَ إنّي كُنتُ مِنَ الظالمين بود. هیچ مسلمانی در مساله‌ای با گفتن این دعا نمی‌کند مگر آنکه خداوند دعایش را استجابت خواهد کرد» به روایت ترمذی و تصحیح آلبانی در صحیح الجامع (۳۳۸۳). قرطبی در تفسیر این آیه می‌گوید:

وَذَا النُّونِ إِذ ذَّهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَن لَّن نَّقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَن لَّا إِلَهَ إِلَّا أَنتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ الظَّالِمِينَ (۸۷) فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذَلِكَ نُنجِي الْمُؤْمِنِينَ [انبياء: ۸۸]

(و ذوالنون (یونس) را [یاد کن] آنگاه که خشمگین رفت و پنداشت که ما بر او تنگ نمی‌گیریم، تا آنکه در [دل] تاریکی‌ها ندا زد که معبودی [به حق] جز تو نیست، پاک و منزهی که من از ستمکاران بودم (۸۷) پس [دعای] او را مستجاب نمودیم و او را از اندوه رهانیدیم و مومنان را [نیز] چنین نجات می‌دهیم).

در این آیه خداوند شرط نموده که هر کس این دعا را بگوید، دعایش را همانند وی (یونس) اجابت کرده و او را همانند وی نجات می‌دهد، آنجا که می‌فرماید: و مومنان را نیز چنین نجات می‌دهیم الجامع لأحكام القرآن (۱۱/ ۳۳۴).

۱۳ـ اگر شخص هنگام وقوع مصیبت بگوید: إنا لله وَإنّا إلَيهِ راجِعون، اللَّهُمَّ أْجرِنِي فِي مُصِيبَتِي وَأَخْلِفْ لِي خَيْرًا مِنْهَا (ما از آن الله هستیم و به سوی او باز می‌گردیم، خداوندا مرا در مصیبتم پاداش عطا کن و به جای آن بهتر عطایم کن). مسلم در صحیح خود (۹۱۸) از ام سلمة ـ رضی الله عنها ـ روایت کرده که گفت: از رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ شنیدم که فرمود: «مسلمانی نیست که دچار مصیبتی شود سپس آنچه را خداوند به وی دستور داده بگوید، یعنی: إنا لله وَإنّا إلَيهِ راجِعون، اللَّهُمَّ أْجرِنِي فِي مُصِيبَتِي وَأَخْلِفْ لِي خَيْرًا مِنْهَا مگر آنکه خداوند برای او بهتر از آن [چیزی که از دست داده] جایگزین خواهد کرد» به روایت مسلم (۹۱۸).

۱۴ـ دعای مردم پس از قبض روح میت. در حدیث آمده که پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ نزد ابوسلمه آمد در حالی که [روح از بدنش جدا شده و] چشمانش باز و خیره بود، پس چشمان او را بست و فرمود: هرگاه روح قبض شود چشمان [میت] آن را دنبال می‌کند پس کسانی از خانواده‌ی او ضجه کردند. رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ فرمود: بر خود دعا نکنید مگر به خیر، زیرا ملائکه به آنچه می‌گویید آمین می‌گویند به روایت مسلم (۲۷۳۲).

۱۵ـ دعا نزد بیمار. مسلم (۹۱۹) از ام سلمه ـ رضی الله عنها ـ روایت نموده که رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ فرمود: اگر نزد بیمار حاضر شدید سخن نیک بگویید زیرا ملائکه بر آنچه می‌گویید آمین می‌گویند ام سلمه می‌گوید: هنگامی که ابوسلمه درگذشت نزد رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ رفته و گفتم: اباسلمه درگذشت. فرمود: بگو: اللهم اغفر لي وله وأعقبني منه عُقبى حَسَنة (خداوندا من و او را بیامرز و به جای او جایگزینی نیک برایم قرار ده) پس این را گفتم و خداوند به جای او کس بهتری قرار داد، یعنی محمد صلی الله علیه وسلم».

۱۶ـ دعای مظلوم. در حدیث آمده است: از دعای مظلوم بترس که میان آن و خداوند حجابی نیست به روایت بخاری (۴۶۹) و مسلم (۱۹). و رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ می‌فرماید: دعای مظلوم مستجاب است اگر چه بدکار باشد؛ زیرا بدکاری‌اش به زیان خودش هست به روایت احمد. نگا: صحیح الجامع (۳۳۸۲).

۱۷ـ دعای پدر برای فرزند، یعنی به سود او، و دعای روزه‌دار در هنگام روزه و دعای مسافر، زیرا از پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ به سند صحیح نقل است که فرمودند: سه دعا رد نمی‌شود: دعای پدر برای فرزند، و دعای روزه‌دار و دعای مسافر به روایت بیهقی. نگا: صحیح الجامع (۲۰۳۲) و السلسلة الصحیحة (۱۷۹۷).

۱۸ـ دعای پدر علیه فرزند، یعنی به زیان او. در حدیث صحیح آمده است: سه دعا مستجاب است: دعای مظلوم، دعای مسافر و دعای پدر علیه فرزند به روایت ترمذی (۱۹۰۵). نگا: صحیح الأدب المفرد (۳۷۲).

۱۹ـ دعای فرزند صالح برای پدر و مادر، چنانکه در حدیث مسلم (۱۶۳۱) آمده است: هرگاه فرزند آدم بمیرد عملش قطع می‌گردد مگر از سه جهت: صدقه‌ی جاریه یا فرزند صالحی که برایش دعا کند، یا علمی که دیگران از آن سود برند.

۲۰ـ دعای پس از زوال خورشید و پیش از ظهر. از عبدالله بن سائب ـ رضی الله عنه ـ روایت است که رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ پس از زوال و پیش از نماز ظهر چهار رکعت نماز می‌خواند و می‌فرمود: این ساعتی است که در آن درهای آسمان باز می‌شود و دوست دارم در این هنگام عمل نیکی از سوی من بالا رود به روایت ترمذی. سند این حدیث صحیح است، مراجعه نمایید به تخریج المشکاة (۱/ ۳۳۷).

۲۱ـ دعا به هنگام بیدار شدن از خواب در شب، و گفتن دعایی که در این مورد وارد شده است. رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ می‌فرماید: «هر که شب هنگام از خواب بیدار شد و گفت: لاَ إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ المُلْكُ وَلَهُ الحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، الحَمْدُ لِلَّهِ، وَسُبْحَانَ اللَّهِ، وَلاَ إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ سپس چنین گفت: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي یا دعا کرد، دعایش استجابت می‌گردد، پس اگر وضو گرفت و نماز خواند نمازش پذیرفته می‌شود» به روایت بخاری (۱۱۵۴).